

Хомский Н. Синтаксические структуры / Н. Хомский // Новое в лингвистике. – 1962. – Вып 2. – С. 412—527.

Дарчук Н.П., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМАЛИЗАЦИИ СЕМАНТИКИ

Статья посвящена направлениям формализации семантики в системах автоматической обработки текста: с одной стороны, это теоретические исследования, которые проводятся на дедуктивном уровне с целью установления соотношения между семантикой и семиотикой, синтактикой и прагматикой, с другого – исследования дедуктивного эмпирического характера, цель которых – решение конкретных прикладных задач.

Ключевые слова: семантика, автоматический семантический анализ, интерпретационная грамматика, порождающая грамматика.

Darchuk N., candidate of philological sciences,
associate professor.

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University

FOCUS SEMANTICS FORMALIZATION

The article is devoted to the areas of semantics formalization for systems of automated text processing. It is represented, from the one side, as theoretical studies which are accomplished deductively with the aim to identify relationships between semantics and semiotics, syntactics and pragmatics, and from the other side, the article describes the deductive empirical studies aimed at handling of applied problems.

Key words: semantic, automated semantical analysis, interpretive grammar, generative grammar

УДК 81'373.21:81'1

Данилевська О.В., асп.,
Інститут мовознавства імені О.О. Потебні

ТОПОНІМИ-КОНЦЕПТИ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ У ЗМІ (КОНТЕКСТУАЛЬНО-ЧАСТОТНИЙ АНАЛІЗ)

Статтю присвячено аналізу топонімів-концептів, які в ономастиці стали об'єктом дослідження лише на початку ХХІ ст. Топоніми-концепти найлегше виявити у ЗМІ, оскільки вони відображають різні аспекти

життя суспільства і в них простежуються різні контексти вживання цього лінгво-культурного явища.

Ключові слова: *топоніми, концепти, українська мова, Україна, Київ, Дніпро, французька мова, Франція, Париж, Сена, ЗМІ.*

Когнітивний напрямок в ономастиці розвивається лише з початку ХХІ ст., тож проблема топонімів-концептів ще дуже мало вивчена і єдине загальне визначення цього поняття не сформульовано. Проблемою дослідження концептів узагалі і топонімів-концептів зокрема займалися як вітчизняні (В.В. Жайворонок, Л.А. Лисиченко, О.Ю. Карпенко, Є.С. Отін, І.М.Железняк та інші), так і зарубіжні вчені-мовознавці (О.С. Кубрякова, О.О. Селіванова, Р. Лангакер, Ч. Філлмор, П. Стоквел, В. Кінч, Є. Бартмінський, Е. Ганзак, Н.К. Рябцева, Ю.С. Степанов та інші). Зокрема, тут можна виділити працю О. Ю. Карпенко "Когнітивна ономастика як новий напрямок вивчення власних назв", яка стверджує, що всі власні назви (оніми-концепти) проникли в ментальний лексикон [Карпенко 2006, 72 – 82].

Окрім згаданих дослідників, топоніми-концепти у східнослов'янській ономастиці принагідно вивчали також Ю.О. Карпенко, Н.В. Подольська, О.В. Суперанська та ін.

Серед французьких дослідників концептів слід виділити Еміля Бенвеніста, Жака Дельоза, Андре Мейє та ін.

Французька дослідниця Селін Пуга у статті "Типологія лінгвістичних концептів: їх оцінка та висвітлення у визначальних критеріях" каже про те, що концепти найчастіше трапляються у контекстуальних словниках та розглядаються як мезосемантичні одиниці, тобто такі одиниці, які є перехідною ланкою між мікросемантичними (слова) та макросемантичними (тексти) одиницями [Céline Pougat, 79 – 89].

Погляд на поняття "концепт" у вітчизняних та французьких дослідників відрізняється. Відмінність полягає у тому, що вітчизняні дослідники розглядають концепт з точки зору лінгвістики та мовознавства, тоді як французькі дослідники, зокрема Жак Дельоз аналізує це поняття з філософських позицій.

Щодо визначення самого терміна "концепт", то тут серед вітчизняних і зарубіжних дослідників існує кілька поглядів. Звісно, що користуватися всіма тлумаченнями поняття "концепт" неможливо, тому найдоцільнішим буде обрати з них одне. У статті використовуватиметься визначення концепту, запропоноване

стосовно власних назв вітчизняною дослідницею О.Ю. Карпенко. Вона розглядає концепт у культурно-історичному та психолінгвальному планах, розуміючи його як "компонент того, що "індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу" [Карпенко 2006, С.25].

Оскільки топонімів-концептів існує дуже багато, ми зупинилися на таких тріадах, як *Україна – Київ – Дніпро* в українській мові та *Франція – Париж – Сена* у французькій. Ці топоніми стали концептами, оскільки досить давно функціонують у мовах відповідних націй як символи певних етнокультурних явищ у тій чи іншій країні. В українській та французькій мовах вони вживаються доволі часто, особливо у засобах масової інформації (далі – ЗМІ) і відображають різні аспекти життя суспільства.

Для порівняння було взято матеріал із кількох українських та французьких газет і журналів, а саме: "Голос України" (Г. У.), "День" (Д.), "Україна молода" (У. М.) та "Le Nouvel Observateur" (Le N. O.). Окремі думки проілюстровано фрагментами з поетичних творів.

Уперше назву нашої держави *Україна* було згадано в Іпатіївському літописі XII ст. До того, як твірне слово *україна* стало топонімом-концептом, воно означало "порубіжна земля, кордон". Цьому іменнику передувало як твірне дієслово *украяти*, тобто "відрізати". Етимологічно слово *украяти* пов'язане з формою *укроїти* [Карпенко 1997, С. 82, 84].

Якщо заглибитися у семантику слова, то *Україна* походить від: давньоруського *украина* у значенні "порубіжна місцевість"; староукраїнського *оукраина*, що означало "окраїна", тобто "область скраю держави".

Окрім наведених вище, існують й інші версії походження назви *Україна*, а саме: 1) контамінація хороніма й апелятива *країна* (*Україна* = *Країна*); 2) зближення з давньоіндійським *anta* "кінець, край", що "бездоганно фонетично та семантично, тому, що так звані анти справді займали південно-східний край слов'янства, відомий згодом під назвою *Україна*" та ін. [ЕСЛГНПР 1985, С.167.].

Якщо походження назви *Україна* не викликає численних дискусій, то щодо назви її столиці *Києва* існує кілька версій:

1) Літописна легенда про Кия, Щека, Хорива та їхню сестру Либідь. Ця версія є найпоширенішою, але саме щодо неї і висловлено найбільше критики.

2) Фінікійська версія, за якою ойконім *Київ* походить від *kahf//keihf*, що означало "печера", "житло, вирубане в горі", "пристанище";

3) Назва міста походить від сарматського *кiві* у значенні "гори";

4) За фінською версією *Київ* походить від *о-ва Кий, р. Кія, м. Кийськ* та ін.;

5) Ойконім *Київ* походить від назви польської території *Куява*. Помилковою ж вважається етимологія *Кыєвъ//Киј-* від праkritської *Којава* у значенні "килим". Т. Лер-Сплавінський вважає, що *Кијава* є географічним варіантом назви *Кыєвъ* (-*и* = *у*).

Варіанти *Киева*, засвідчені грецькими, арабськими, латинськими та давньослов'янськими джерелами показують, що форми на *Кū-//Ки-* поступово змінилися на *Ку-//Кі-*, що в кириличних фіксаціях має форму *Кы > Ки-* (*Кі-, Кі-*). Таким чином, *кū-* > *Кы*, а також посесив на -*єв-* від імені *Кыи*, не суперечать типовим історичним, топонімічним, антропонімічним та ін. моделям [ЕСЛГНПР 1985, 77 – 78].

Щодо назви головної водної артерії країни *Дніпра*, то тут версій дуже багато. Уперше гідронім *Дніпро* було згадано Геродотом, маючи форму /назву *Борисфен* (V ст. до н. е.), у Географа Равенського зустрічалася форма *Danapris, Danaper* – у Йордана, а у Феофана – *Danaprin* [ЕСЛГНПР 1985, 55 – 56].

Загалом існують такі версії походження гідроніма *Дніпро*:

1) Форми *Дънаірѣ* та *Дйнајіри* складаються з двох слів *Дунајѣ* та *Ірѣ*, однак більшість дослідників, пояснюючи

літописний варіант *Дънѣирѣ*, стверджують, що він походить від

Данаріс та *ДанAPER* та подібних, пов'язуючи їх із *Danuvius/Danubius* та ін.

2) Від сарматських слів *дон* – "річка" та *ірп*, яке, гіпотетично, теж означає "річка".

3) Від скіфського *Danapras* зі значенням "швидкоплинний", але це суперечить скіфсько-балканському *Dānu-anapa*, що означає "задня річка".

4) Між формами *Dānapris, Dānaper, Dānastris, Dānaster* та їхнім слов'янським варіантом *Дънѣрѣ, Дънѣстрѣ* існував датсько-фракійський проміжок *dānu-Ipr-os*, який згодом перейшов у *dūn-Ipr-os*, потім на фракійській основі отримав форму *dūneapar*, яка перейшла у слов'янське *Дънѣрѣ*.

Найдавніша назва *Дніпра* була такою: *Ibris-us/Ipris-us*. А слов'янське *Дьлѣрѣ* означало "ріка-зволожувач" [ЕСЛГНПР 1985, 55 – 56].

Пізніше існувало багато інших назв головної ріки України

(Дьнѣрѣ та схожі на неї). Лише у XVI ст. назва ріки отримала своє

сучасне звучання та написання [ЕСЛГНПР 1985, 55].

Звідси бачимо, що всі власні назви України походять від загальних назв, які характеризують об'єкт за певними ознаками.

Якщо в українських ЗМІ основними топонімами-концептами є *Україна – Київ – Дніпро*, то у французьких виданнях такими топонімами є *Франція – Париж – Сена*.

В основі топоніма *Франція* лежить назва західногерманського племені *франків*, що означала "вільні" [Никонов 1966, 447].

Основна версія походження ойконіма *Париж* полягає в тому, що назва походить від галльського племені *парізії*, назва якого означала "корабельники". Згодом довга латинська назва трансформувалася у сучасну назву міста [Никонов 1966, 321 – 322].

Щодо назви річки *Сена*, то вона існувала дуже давно і має кельтське походження (*sog-han* – "тиха ріка"). Первісним варіантом назви була форма *Siguna*, а сучасна назва утворилася в результаті фонетичних змін [Никонов 1966, 377].

Отже, французькі топоніми, на відміну від українських, або походять від власних назв племен, що населяли територію, або є сучасною формою давно існуючих назв.

Частотний аналіз уживання зазначених топонімів-концептів в українських виданнях дає підстави для висновку, що топонім *Україна* вживається 41 раз у "Голосі України", 31 раз у "Дні" та 21 раз у виданні "Україна молода".

У цих самих виданнях топонім *Київ* уживається 11, 13 та 15 разів відповідно.

Щодо топоніма *Франції* в українських виданнях, то бачимо, що він вживається 1 раз у газеті "Голос України", 3 рази у виданні "День" та жодного разу у виданні "Україна молода".

В українських ЗМІ топонім *Україна* використовується не лише у значенні країна, враховуючи назви всіх установ, органів влади, посад, партій (Голова Верховної Ради *України*, Національна школа суддів *України*, Президент *України*, Кабінет Міністрів *України* та

ін.), а й у значенні території (карта *України*). Підкреслюючи значення *України* для громадян, можна також помітити і перехід топоніма в інші розряди власних назв, що зумовлено насамперед концептуальною семантикою топоніма.

Окрім цього, в українських виданнях спостерігається вживання топоніма не лише в значенні держава та територія, а й у значенні народу, населення (*Україна* переведе стрілки, *Україна* повинна жити за *київським* часом, стадіон "*Україна*", акція "*Вставай, Україно!*" та ін.)

Концепт *Дніпро* використовується дуже рідко, здебільшого у згадках про береги, на яких розташовано *Київ* (лівий берег *Дніпра*), або як власна назва (нічия "*Дніпра*").

Концепти *Україна* та *Київ* вживаються також і в назвах різних конкурсів, премій та звань (головна театральна нагорода столиці "*Київська* пектораль", народна артистка *України*, конкурс "Княгиня *України*", Національна премія *України* та ін.).

Щодо уживання топоніма *Київ* у ЗМІ, то воно не настільки широке, як у випадку з *Україною*. Здебільшого він використовується з метою позначення киян (*Київ* завмер у корках, *Київ* його "поховає" та ін.) [Г. У.; Д.; У. М.; Л. У.].

Важливість топонімів-концептів *Україна* та *Дніпро* відображається не лише у ЗМІ, а й у творчості українських письменників та поетів. Можна навіть говорити про певну сакральність цих топонімів для українців.

Одним із таких виявів є рядки з поеми видатного українського поета Т. Г. Шевченка "І мертвим, і живим, і ненародженим":

"..... Нема на світі *України*;

Немає другого *Дніпра*...." [Шевченко 1980, 266].

З *Дніпром* в українців пов'язаний і переломний момент в історії, а саме, перехід від язичництва до християнства і саме в цій річці, за переказами, хрестили всіх. Хоча Ліна Костенко не погоджується з цим і у вірші "Мені відкрилась істина печальна" говорить:

"Мені відкрилась істина печальна,

Життя зникає, як ріка Почайна

..... І тільки верби знатимуть старі,

Киян хрестили в ній, а не в *Дніпрі*".

Щодо вживання французьких топонімів-концептів у франкомовних виданнях, то тут простежується дещо інша ситуація. У досліджуваному виданні "*Le Nouvel Observateur*" найчастіше функціонують концепти *Франція* та *Париж*. Причому образ столиці може виражатися як безпосередньо ойконімом, так і

опосередковано, тобто через назви відомих вулиць та місць (*Версаль, Лувр, Ейфелева вежа, сади Тюільрі, Люксембурзький сад, о. Сіте* та ін.). Також назва столиці Франції, *Парижа*, входить до назв різних закладів та установ (*le Théâtre de Paris*).

Зважаючи на властиву французам рису називати установи за назвою вулиці, на якій вони розташовані, резиденцію президента французи досить часто називають просто *l'Elysée* (за назвою центральної вулиці *les Champs-Élysée*).

Якщо провести частотний аналіз французького періодичного видання "*Le Nouvel Observateur*", то топонім-концепт *Франція* з усіма похідними уживається у ньому 26, 91, 62; *Париж* та всі пов'язані з ним топоніми налічується 20, 38 та 19 разів відповідно.

Також у франкомовних виданнях зустрічаються ситуації, де назва країни входить до назви авіакомпанії, каналу або передачі. Наприклад, *AirFrance, France24, France Télévision* та *France Scanner* або прив'язується до форми кордону. Наприклад, *l'Hexagon*.

Цілком зрозумілим є той факт, що топонімічний склад франкомовних видань зводиться, в основному, до топоніміки *Франції*, особливо її столиці, *Парижа*. При чому сама назва *Париж* або назви установ, здебільшого назви міністерств, передаються назвами вулиць, парків, садів, пам'яток історії та архітектури міста на/біля яких вони розташовані. Наприклад *MBC – La Place Beauvau, резиденція президента Республіки – l'Elysée, Міністерство Фінансів – Place du Colonel-Fabien* та ін. [Le N. O.].

Звертає на себе увагу, що у зібраному у ЗМІ матеріалі гідронім *Сена* не виявлено, хоча немає сумніву, що цей топонім належить до концептів у французькій мові.

Як бачимо, кількість уживання топонімів-концептів у французьких виданнях переважає над вживанням топонімів в українських виданнях, проте в українських виданнях переважає кількість контекстів використання концептів.

Проаналізувавши походження та вживання назв *Україна, Київ, Дніпро* та *Франція, Париж, Сена*, можемо сказати, що історія походження топонімів України складніша та багатша, ніж історія походження французьких назв, що пояснюється історичними процесами становлення держав. Крім цього, варто зазначити, що деякі з топонімів-концептів України мають по кілька теорій походження та варіантів однієї назви, на відміну від топонімів-концептів *Франції*.

У періодичних виданнях України та Франції частота використання топонімів-концептів (*Україна – Київ – Дніпро* та *Франція – Париж –*

Сена) різна. У франкомовних виданнях такі топоніми-концепти, як *Франція* та *Париж* використовуються приблизно однаково (у різних виданнях по-різному) з топонімами-концептами *Україна* та *Київ* у виданнях *України*. Проте відмінність цих видань полягає у тому, що семантична наповненість топонімів *Франція* та *Париж* часто передається або через назви відомих пам'яток історії та культури або через відомі місця країни та міста. Також у виданнях Франції переважає образність у назвах. Щодо українських топонімів-концептів, то вони можуть використовуватися як у значенні країна, місто, так і у значенні народ, населення. Також вони входять до назв звань, нагород, акцій та ін.

Підтвердження важливості та певної сакральності топонімів-концептів *Україна* та *Дніпро* знаходимо у творах, зокрема поетичних, відомих українських поетів, як Тарас Шевченко та Ліна Костенко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *ЕСЛГНПР*// Відп. ред. О. С. Стрижак. – Академія наук Української РСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., вид. "Наукова Думка", 1985, – 254 с. 2. *Карпенко О. Ю.* "Проблематика когнітивної ономастики" монографія – Одеса "Астропринт", 2006 р. – 377 с. 3. *Карпенко О. Ю.* Когнітивна ономастика як новий напрямок вивчення власних назв" – Восточноукраинский лингвистический сборник – Донецьк, 2006р. – Вип. 10. – С. 72 – 82. 4. *Карпенко Ю. О.* Походження назви Україна – загальної та власної//Ономастика та етимологія: Збірник наук. праць на честь 65-річчя І. М. Железняк. – НАН України, Інститут української мови, – К., 1997. – 258 с. – С. 82, 84. 5. *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь. М., "Мысль", 1966 г. – 509 с. 6. *Шевченко Т. Г.* Кобзар – Вид. "Дніпро", 1980 р. – 613 с. – С. 266. 7. *Céline Pougat* Typologie des concepts de linguistique: évaluation et élaboration en corpus de critères discriminants – CORAL, Université d'Orléans – р. 79 – 89. 8. *Голос України* – N58, 27 березня 2013. – 16 с. 9. *День* – N55, 27 березня 2013. – 12 с. 10. *Літературна Україна* – № 11, 14 березня 2013 р. – 16 с. 11. *Україна молода* – N49, 2 квітня 2013. – 16 с. 12. *Le Nouvel Observateur* – N2392, 9 – 15 septembre 2010. – 123 р. 13. *Le Nouvel Observateur*, 9 – 15 août 2012. – 83 р. 14. *Le Nouvel Observateur* – N2290, 25 septembre – 01 octobre 2008. – 147 р.

Стаття надійшла до редколегії 20.04.13

Институт языкознания имени А.А.Потебни

ТОПОНИМЫ-КОНЦЕПТЫ УКРАИНЫ И ФРАНЦИИ В СМИ (КОНТЕКСТУАЛЬНО-ЧАСТОТНЫЙ АНАЛИЗ)

Статья посвящена анализу топонимов-концептов, которые стали объектом исследования только в начале XXI в. Топонимы-концепты проще всего выявить и проанализировать в СМИ, так как они отражают различные аспекты общественной жизни и в них прослеживаются разные контексты этого лингво-культурного явления.

Ключевые слова: *топоним, концепт, Украина, Киев, Днепр, Франция, Париж, Сена, СМИ.*

*Danylevska O.V., post-graduate student
Linguistic O. O. Potebnia institute,
National Academy of Science of Ukraine*

TOPONYMS-CONCEPTS OF UKRAINE AND FRANCE IN MASS-MEDIA (CONTEXT AND FREQUENCY ANALYSIS)

The article deals with the analysis of toponyms-concepts, which became the object of research in the beginning of the 21st century. Analysis of toponyms-concepts is easier in mass-media because they reflect different aspects of social life and different contexts of this linguistic and cultural phenomenon.

Key words: *toponym, concept, Ukraine, Kiev, Dniepr, France, Paris, Sene, mass-media.*

УДК 811.111'42

*Дегтяренко М.О., здоб.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка*

КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ І СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю З БІЗНЕСМЕНАМИ

У статті проаналізовано специфічні риси інтерв'ю як особливого типу діалогічного дискурсу, розглянуто засоби реалізації тактико-стратегічного потенціалу комунікантів в англomовних інтерв'ю з бізнесменами. Автор робить спробу виокремити основні комунікативні стратегії і тактики учасників інтерв'ю, зумовлені їхніми цілями і намірами.

Ключові слова: *інтерв'ю, адресант, адресат, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.*